

Spira György: Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Alamócig. Újvidék, 2001. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság. 467 p.

„A magyar történetírásnak Hrabovszky iránti tartózkodása érthetetlen. [...] Tőlünk [...] egy jó szót sem kapott eddig” — kifogásolta annak idején, több mint két évtizede, Nemeskürty István. Habár a tartózkodás korántsem teljesen érthetetlen, tény, hogy Hrabovszky János altábornagy 1848–1849-ben zátonyra futott karrierje és az olmtüzi várbörtönben néhány évvel később bevégzett földi pályafutása másfél évszázadon át nem keltett sem különösebb részvétet, sem különösebb — történetírói — érdeklődést. Most azonban, úgy tűnik, a „magyar forradalomtörténet” avatott művelője, Spira György meglátta a drámai véget ért életút kritikus időszakának rekonstruálásában rejlő lehetőségeket. Hogyan jutott ez az 1848-ban 71 évével több mint fél évszázada a császár szolgálatában álló, altábornagyi rangig és szlavóniai–szerémségi főhadparancsnoki posztig vergődő, számos kitüntetéssel — közte a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjével — dekorált katona, a magyar minisztérium parancsai alá, végül a „rebellisek” oldalára, majd ennek következtében a bécsi katonai főtörvényszék színe elé, amely aztán, rangvesztés és kitüntetései-nek elvétele mellett, 10 évi várfogságra ítélte?

Hrabovszky 1848–1849-es magatartása egyszerre kivételes és reprezentatív. Kivételes, amennyiben ő tekinthető — és elsősorban ezt rótták terhére kasztársai — a cs. kir. tisztikar legmagasabb polcon lévő olyan tagjának, aki huzamosabb ideig, egészen 1848 végéig kiszolgálta az Összmonarchia és a Hadsereg egységét megbontó magyar rezsimet. Ugyanakkor viszont reprezentatív is, hiszen hozzá hasonlóan számos cs. kir. tiszt lépett vagy sodródott a honvédhadseregbe (Bona Gábor kutatásainak köszönhetően tudjuk, hogy a tábormokok és törzstisztek 68, a századosok hozzávetőlegesen 25%-át tették ki aktív vagy nyugalmazott cs. kir. tisztek).

Mi vitte ezt a forradalom küszöbén a birodalmi hadi ranglétra tekintélyes, 63. helyén álló, kétségtelenül konzervatív nézeteket valló, a politikai radikalizmus minden formáját elutasító embert a „kossuthista párt” táborába? És hogyan történhetett, hogy, példáját követve avagy hasonló utat bejárva, tisztársai közül megannyian csatlakoztak a „magyar ügyhöz”? A kérdés felvetése és a lehetséges válaszok mérlegelése kulcsfontosságú annak megértése szempontjából: hogyan válhatott Európa egyik legjelentősebb katonai gépezetének riválisává hihetetlenül

rövid idő alatt a Magyarország önállóságát zászlajára tűző politikai párt által teremtet haderő. Hiszen immár azt is régóta tudjuk, hogy a „szabadságharcot” nem partizánok, népfelkelők és gerillák, hanem mindenekelőtt katonák vívták — a cs. kir. minta alapján szervezett, cs. kir. csapattesteket is magában foglaló, jórészt cs. kir. tisztek, hadapródok és altisztek által vezetett honvédhadsereg.

A történetét *in medias res* kezdő Spira György azonban nem sokat bibelődik a probléma — avagy saját problémája — megfogalmazásával. Így, a mondanivaló kanalizálása híján, aztán nehezen eldönthető, hogy a szerző szándéka szerint politikai életrajz avagy sajátos nézőpontú ’48-as politikatörténet került-e az olvasók kezébe. Hrabovszky ténykedései kapcsán, vagy — a recenzens érzése szerint — azok ürügyén, mindenekelőtt az elképzelt birodalmi–országos politikai küzdőtér eseményei kerülnek felvázolásra. Az effajta kitérők általában véve szokatlanul terjedelmesnek, a voltaképpeni tárgyat tekintve néha kifejezetten funkciótlanoknak tűnnek.

A szerző időrendben tárgyalja hőse 1848. évi szereplésének fő állomásait (az talán a politikatörténeti súlyozásnak tudható be, hogy életének korábbi hét évtizedéről, avagy magánéletéről — ifjú felesége állítólagos hűtlenségét* leszámítva — gyakorlatilag semmit sem tudhatunk meg). Így, március–májusban, a szlavóniai–szerémségi főhadparancsnokság elnökeként, kísérleteit a forradalom nyomán bomlásnak induló rend fenntartására, illetve ellentmondásos viszonyát a megalakuló, fennhatóságát a saját főhadparancsnokságra is — sikerrel — kiterjeszteni igyekvő magyar minisztérium irányában („A forradalommal szemközt”). Május–júniusban szerencsétlen próbálkozását a szerb nemzeti mozgalom megzabolázására, csapatainak karlócai támadását, amely jelentősen hozzájárult a felkelés kiterjedéséhez („Karlóccával szemközt”). Május–augusztusban, immár a magyar kormány utasításainak engedelmessé királyi biztostként, ugyancsak kudarcba fulladt fellépését az udvar titkos támogatását élvező Jelačić ellenében, amely aztán teljes elszigetelődéséhez, szlavóniai határőrei elpártolásához, az ottani vármegyék horvát megszállásához vezetett („Jellačićsal szemközt”). Szeptemberben, ma-

* A sorstárs Földy János naplójában olvasható történet, miszerint a bebörtönzött Hrabovszky ifjú feleségét egy cs. kir. tiszttel terheltetett volna, a jelek szerint teljesen légből kapott. Megtalálható ugyanis *özvegy báró Hrabovszky Jánosné Klobusiczky Izabella* — e néven! — 1892-ben kelt vég- és 1905-ben íródott fiókvégrendelete, amelyben a botrányos esethez semmi nyoma: az idős nő gyermekeket nevelt fel, s tartotta a kapcsolatot a Hrabovszky-családdal. Vö. Budapest Főváros Levéltára. VII. 11. d: Budapesti VIII-X. Kerületi Királyi Járásbíróság kihirdetett végrendeletei. 1905. V(I). 924., 925. Saját kezű, német nyelvű végrendeletek. Az özvegy — mellesleg — arról is rendelkezett, hogy magánlevélcézését, így a férjétől kapott leveleket is, tegyék sírjába avagy égcsették el.

gyarországi főhadparancsnokként, illetve István nádor állítólagos híveként, hiábavaló erőfeszítéseit a magyar forradalom radikalizálódásának kivédésére („István főherceg csapatában”). Végül október–decemberben, a cs. kir. intervenció küszöbén, részvételét a magyar hadsereg szervezésében, az Országos Honvédelmi Bizottmány alárendeltségében („Windisch-Grätzcel szemközt”) — s, 1849 első napjaiban, jelentkezését a Pest–Budára bevonuló cs. kir. csapatoknál, illetve az ezt követő bírósági eljárást („A halállal szemközt”).

Eközben, bár imponáló forrásmennyiséget vonultat fel — a jegyzetapparátus tanúsága szerint bécsi és zágrábi levéltári források is mozgósításra kerültek (itt azonban, mellesleg, hiányolnunk kell az ugyancsak a bécsi *Kriegsarchiv Alte Feldakten* gyűjteményében található szlavóniai főhadparancsnokság iratanyagának hasznosítását, amely az Udvari Haditanács, illetve a Hadügyminisztérium fondjában csak részint tükröződik, és így nehezen nélkülözhető Hrabovszky működésének feltárásánál) — nem tud többet nyújtani a már untilig ismert fordulatok újraisméltésénél. A forradalom kirobbanása, a magyarországi átalakulás, a szerb nemzeti mozgalom kibontakozása, a horvát–magyar viszony alakulása, az ellenforradalmi készülődés kerül itt megint terítékre, változatlan körítéssel. Az egyhangúságot némileg ugyan oldja a kiforrott, ironikus–gunyoros előadásmód, a szereplők — pl. a szerző régi „kedvence”, Jelačić — célzatos, karikatúraszerű jellemzése ugyanakkor vegyes érzéseket kelthet.

Mi okozza tehát Spira György szerint Hrabovszky vesztét? Nos a válasz, az olvasóra zúdított adattömeghez képest, meglepően egyszerű: ez a magyar kormány alá szorított, szemellenzős, naivitásra hajlamos katona–bürokrata a korábban egyértelmű legfelsőbb akarat bizonytalanná válása idején képtelen önálló elhatározásra jutni; dönteni egy olyan szituációban, amikor dönteni kell. A szerző ezt oly módon domborítja ki, hogy hősét, a „politikai helyzet” magabiztos elemzésével, lépten–nyomon a „jó” és a „rossz” alternatívájával szembesíti. A magyar forradalom vívmányait és ígéreteit eszerint a kezdetben rejtőzködő, majd kendőzetlenül fellépő, a társadalmi rétegeket manipuláló, a „népeket” egymás ellen kijátszó kontrarevolúció fenyegeti, amivel Hrabovszkynak is, akarva–akaratlanul, tisztába kell jönnie. Mert hiszen a Pétervárad közvetlen közelében kirobbanó szerb felkelést a Kossuth által megsértett Stratimirović, és főként a szálakat a háttérben szövögető Rajačić érsek Habsburgpárti irányba tereli; Jelačić bán, noha horvát nemzeti jelszavakkal komédiázik, nyíltan szervezi az ellenforradalmat; a kétszínű István nádor Pest–Budán — a forradalom szívében — a magyarok bécsi elvárás szerinti megregulázásán ügyködik. A tétova, a forradalmi árban tehetetlenül sodródó Hrabovszky azonban mégsem tud

„helyesen” választani. Ekként, noha drámája időnként kelthet némi részvétet, végső soron törvényszerűen és megérdemelten bukik el. „... Te sem hideg nem vagy, sem hév, vajha hideg volnál, vagy hév. Így mivel lágymeleg vagy, sem hideg, sem hév, kivettek téged az én számból.” — mondja ki Spira, a Bibliával, a verdiktet.

Valószínűleg nincs sok értelme feszegetni — mindenesetre túlságosan messzire vezetne — mennyiben a történész feladata, kritikus történeti konstrukció helyett, a hagyományörzés, a forradalmi örökség ápolása (vö. „Jottányit se a negyvennyolcból!”, „Vad tűzzel”). Hiába is kérnénk számon a „jelentős személyiségek” cselekedeteinek bántó túlsúlyát az elbeszélésben, a társadalomtörténeti megközelítés szintje teljes hiányát az események magyarázatánál, sőt — néha — az ezt illető érzékenység megdöbbentő kihagyását (a szlavóniai, vallási színezetű horvát–szerb viszály kapcsán hangzik el: „az itteni népesség, a Kárpát-medence lakosságának általános elmaradottsága folytán, még a vallásos szemlélet rabja volt”). A Hrabovszky-ügynél maradva, inkább azt a kérdést lehet feltenni — ami persze nem a recenzens tiszte lenne — vajon a Spira által sulykolt *tévelygés* helyett nem inkább *törésről* kellene beszélni?

A szerző általában véve — megértő pillanataiban — hajlandó ugyan méltányolni hőse idős korát, státuszát, konzervativizmusát, s elismerni, hogy ettől az embertől mégsem lehetett száználcvan fokos fordulatot várni, de, bár felhossa, nem veszi különösebben figyelembe a bécsi katonai főtörvényszék által feltett kérdést, amely mintegy sűrítve jeleníti meg a Hrabovszkyval kapcsolatos problémát: mégis hogyan történhetett meg, hogy ez a császár parancsainak maradéktalan teljesítéséhez szokott katona az október 3-án kelt manifesztum ismertté válása után is kiszolgált a „rebelliseket”? A vádlott terrorizmusra hivatkozó védekezését már akkor hihetően megcáfolták. A történész Hrabovszky altábornagy „törvénytiszteletével” (ti. hogy nem akarta áthágni az uralkodó által szentesített áprilisi törvényeket) operáló magyarázata ugyancsak sántít, hiszen az altábornagy valamennyi kollégája — Jelačić Zágrábban, Piret Temesváron, Puchner Nagyszebenben — nagyon jól tudta, hogy egyedül a császár akarata mértékadó, s alkalomadtán ennek megfelelően is cselekedett. És noha — amint említettük — számos tiszttársa ugyancsak „megtévedt”, mint rangidóst, súlyos, senki másra át nem hárítható felelősség terhelte a magyar kormányzat legitimitása látszatának fenntartásáért. Hrabovszky János számára, úgy tűnik, nincs mentség. Ezek után önkéntelenül felvetődik: ha nem is „fordulatról”, valójában nem identitása összeomlásáról van-e itt szó (aminek egyik külső jele éppen a Spira által is említett olműtzi apátia volna)? A válaszadás bizonyosan nem könnyű, talán nem is lehetséges, hiszen Hrabovszky gyakorlatilag

nem hagyott hátra kritikus tömegű belső reflexiókat rögzítő dokumentumot, naplót, emlékiratot, folyamatos magánlevelezést, az pedig kétséges, hogy hivatalos megnyilvánulásai alkalmasak-e egy ilyen rekonstrukciós kísérlet végigviteléhez.

Spira György azonban nem is törekszik hőse *megértésére*. Az általa ábrázolt világot a „haladás” elkötelezett harcosai és a „reakció” székértelői, illetőleg — és itt található Hrabovszky helye — ingadozók, gyávák, kétszínűek hada népesíti be. Jobban érdekelte egy kárhoztatott magatartástípus bemutatása, egy egyszerre banális és idejétmúlt tanulság — mindenkinek választania kell „jó” és „rossz” oldal, „helyes” és „helytelen” út között — levonása, mint egy hajdanvolt hús-vér, lélegző-gondolkodó ember.

Hrabovszky János drámája újragondolásra vár.

Nagy Sándor